

सामाजिक व्यवस्थापन आराखडा

पर्यावरण व सामाजिक मूल्यांकन अभ्यास

1. राष्ट्रीय व राज्य स्तरावरील कायदे व सरकारी निर्णयांचा अभ्यास
2. जागतिक बँकेच्या सामाजिक सुरक्षितता धोरणांचा अभ्यास
3. कुटुंब सर्वेक्षण
4. कृषि मुल्यसाखळीतील प्रत्येक घटकाबरोबर चर्चा

सामाजिक मूल्यांकन अभ्यास-निरीक्षण

शेतक-यांची (महिला व पुरुष) संघटीत बाजारपेठेत पोच मर्यादीत

कृषि उत्पादन साठविण्याकरीता विविध पायाभूत सुविधा उदा. गोदाम, शीतगृहे, पॅक हाऊस इ. यांचा अभाव

बाजार माहिती व विश्लेषण सेवापर्यंत शेतक-यांची पोच मर्यादित

शेती उद्योगाकरीता आवश्यक भांडवलाचा अभाव

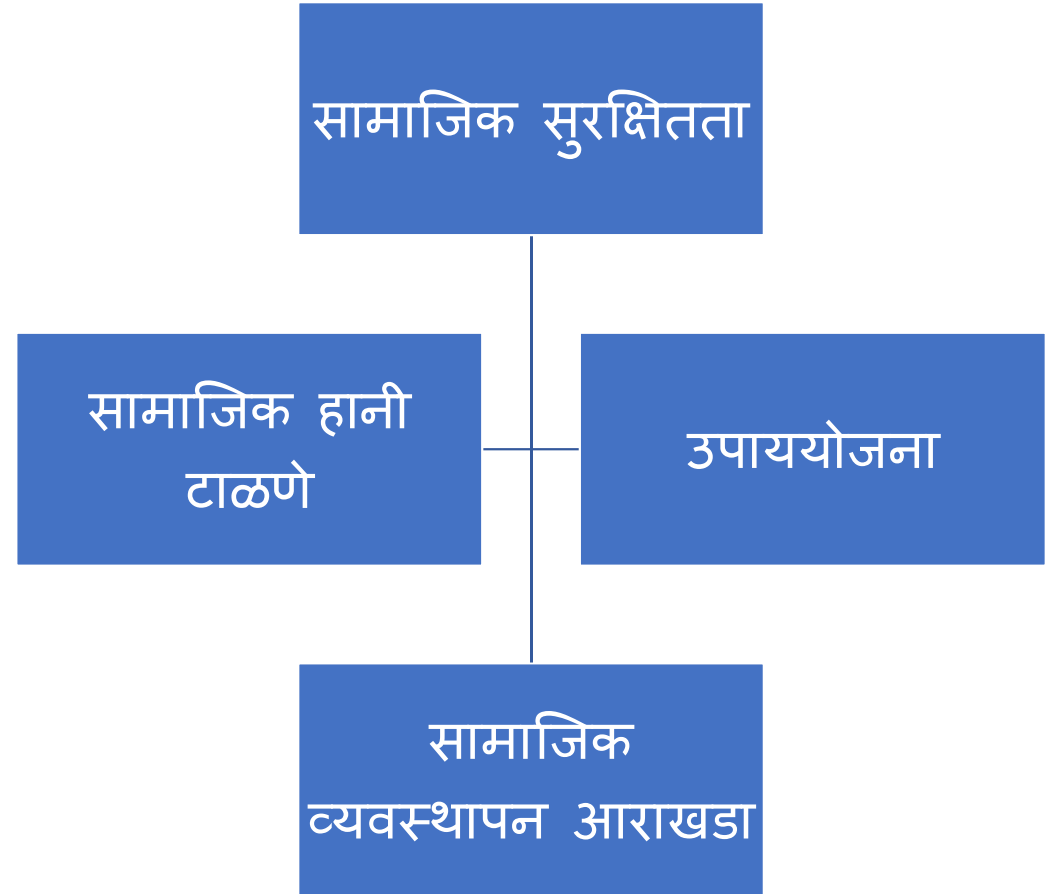
जमिनीचे क्षेत्र कमी असल्यामुळे बँकेचे मिळणारे अपुरे कर्ज

वाहतूकीवर होणारा खर्च

मध्यस्थाकडून होणारी पिळवणूक

उत्पादन खर्च जास्त व तुलनेने नफा अत्यल्प

सामाजिक सुरक्षितता

सामाजिक
व्यवस्थापन
आराखडा

१. सामाजिक
समावेशन

२. जेंडर् स्ट्रॅटजी

३. जागतिक बँक
धोरण

४. कामगार
आरोग्य व सुरक्षा

५. तक्रार निवारण
व्यवस्थापन

३.१ आदिवासी
विकास आराखडा

३.२ अनैच्छिक
पुनर्वसन

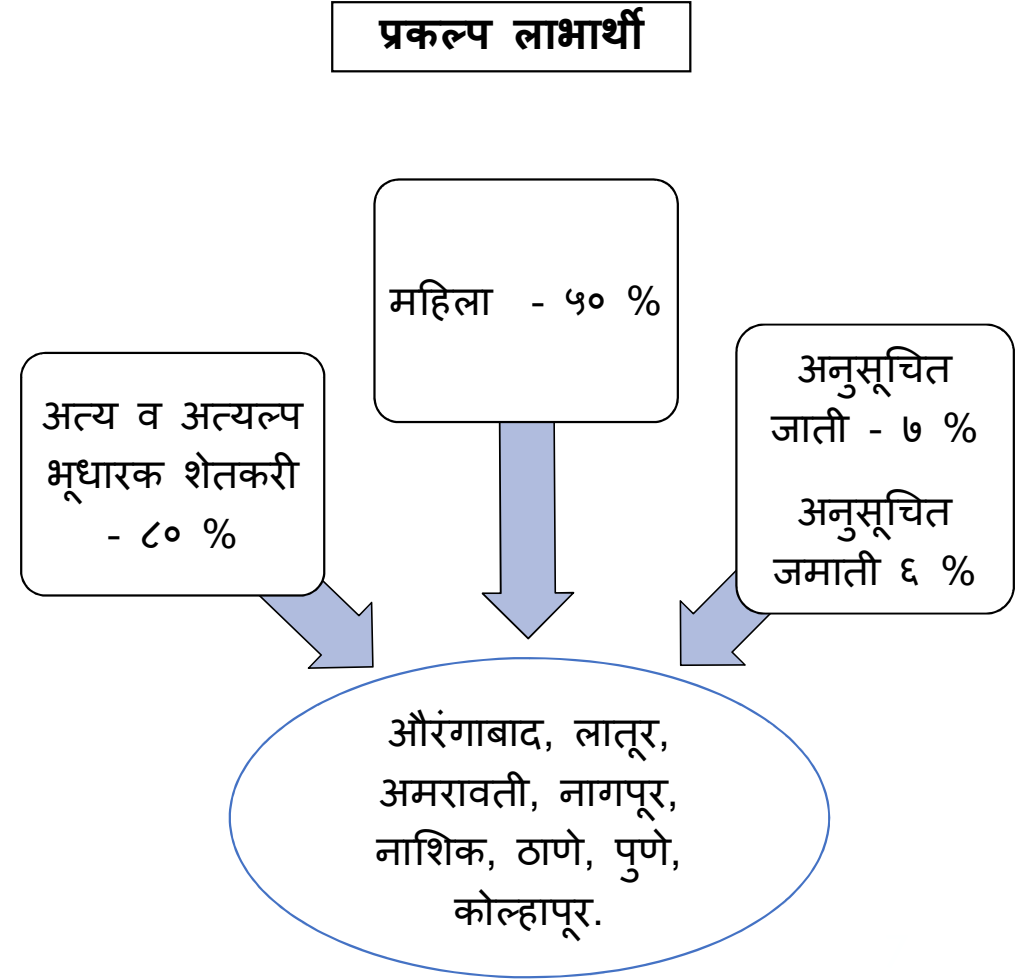
स्मार्ट प्रकल्पाचे उद्दिष्ट

“राज्यातील अल्प आणि अत्यल्प भूधारक शेतकरी आणि कृषि उद्योजकांना केंद्रस्थानी ठेवून स्पर्धात्मक व सर्वसमावेशक कृषिमूल्यसाखळ्या विकसित करणे.”

१. सामाजिक समावेशन - प्रकल्पामध्ये विविध लाभार्थी घटकांचा समावेश

प्रवर्ग	भारत	महाराष्ट्र
१. अत्य व अत्यल्प भूधारक शेतकरी	86%	80%
२. महिला	14%	15%
३. अनुसूचित जाती	11.8%	7%
४. अनुसूचित जमाती	8.6 %	6%

स्त्रोत : कृषी गणना 2015-16

सामाजिक समावेशन

मूल्य साखळी
विकास शाळा
(VCDS)

प्रशिक्षण

अभ्यासदौरे

निविष्ठा वाटप

प्रात्यक्षिके

Outreach

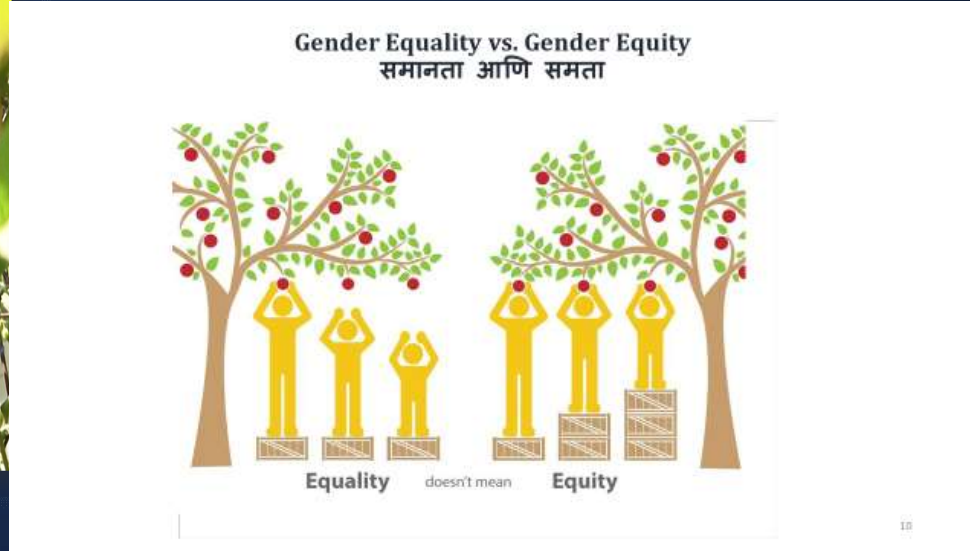
सर्टिफिकेशन

गोदाम पावती

२. जेंडर स्ट्रॅटजी (Gender Strategy)

कृषी मूल्य साखळीमध्ये महिलांचा सहभाग

स्मार्ट प्रकल्पाचा 'सामाजिक मूल्यांकन' अभ्यास

विविध पिकांच्या उत्पादनामध्ये महिलांचा लक्षणीय सहभाग, परंतु त्याची औपचारीक नोंद नाही

कृषि मूल्यसाखळीच्या काढणीपश्चात व्यवस्थापन व विपणन प्रक्रियेमध्ये महिलांचा सहभाग नगण्य

विविध कृषि विषयक संसाधनापर्यंत उदा. बी-बीयाणे, खते, औषधे, तंत्रज्ञान, शेती अवजारे, विस्तार सेवा, बँकेचे कर्ज, बाजारपेठ इ. बाबतीत महिलांची पोच अत्यल्प

केवळ ९ टक्के महिलांचा नावावर शेती

महिलांचा नावावर शेती नसल्यामुळे बँकेचे कर्ज, विविध शासकीय योजना इ. लाभापासून त्या वंचित

शेतकरी उत्पादक संस्थामध्ये भागधारक व संचालक पदी महिलांचा सहभाग २० टक्के पर्यंत मर्यादित

कृषिविषयक काढणीपश्चात व्यवस्थापन व विपणन प्रक्रियेमध्ये प्रामुख्याने पुरुषांचे वर्चस्व असून समूहक, घाऊक विक्रेते, अधिकृत विक्रेते, किरकोळ विक्रेते, निर्यातदार इ. भूमिकेमध्ये महिलांचा अत्यल्प सहभाग

कृषि उत्पादनामध्ये महिलांचे प्रमुख योगदान असून सुध्दा समान कामाकरिता पुरुषांच्या तुलनेने कमी रोजगार

प्रभाग संघ व लोकसंचलित साधन केंद्र यांचा कृषि आधारीत उत्पादन एकर्रीकरण, काढणीपश्चात व्यवस्थापन व विपणन याबाबत मर्यादित अनुभव

Gender Strategy

एकूण संस्थापैकी ३० टक्के
महिला संस्था

समुदाय आधारित
संस्थेमध्ये ३० टक्के
महिला भागधारक

समुदाय आधारित
संस्थेमध्ये २० टक्के
महिला संचालक

Gender Strategy

४०० महिला
शेतकरी
उत्पादक
संस्था -
स्थापना
आणि क्षमता
बांधणी

महिला
उत्पादकांची/शे
तकऱ्यांची
क्षमता
बांधणी

उद्योजकता
विकास -
२०००
उद्योजकापै
की पैकी
६०% महिला
उद्योजक

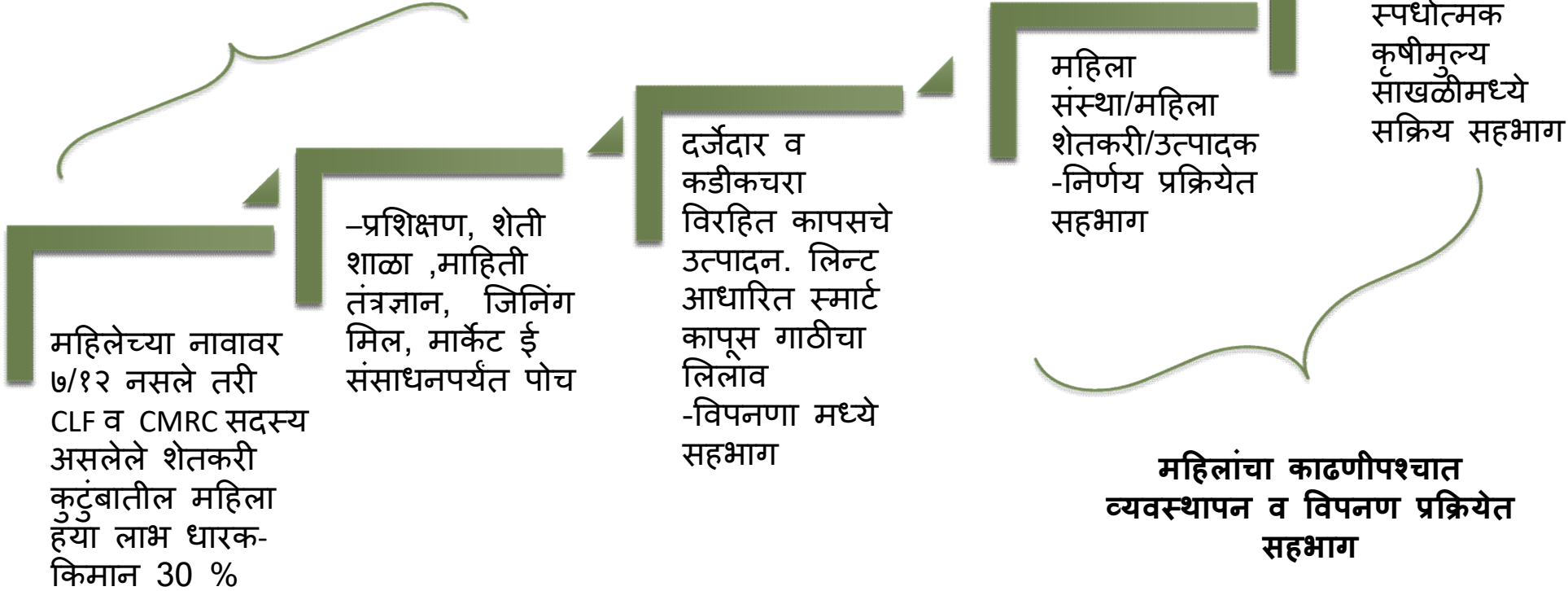
कृषि विभाग
अधिकारी/
कर्मचारी
वृंदाची क्षमता
बांधणी

महिलांचा
शेतजमिनीम
ध्ये अधिकार
वाढवण्याकरि
ता पथदर्शी
उपक्रम

सनियंत्रण ,
मूल्यमापन
आणि
अहवाल
सादरीकरण

स्मार्ट कॉटन

महिलांचा प्रकल्पात सहभाग
वाढविण्याच्या अनुषंगाने
प्रकल्प आराखडा

३. जागतिक बँक धोरण

आदिवासी विकास
आराखडा

अनैच्छिक पुनर्वसन

आदिवासी विकास आराखडा

१३ जिल्हे - ठाणे, पालघर, नाशिक, धुळे, नंदूरबार, जळगाव, अहमदनगर, पुणे, नांदेड, यवतमाळ, अमरावती, गडचिरोली, चंद्रपूर

59 तालुका,
ग्रामपंचायती-2872,
गाव -5873

महाराष्ट्रात खालील 47 जमाती
प्रामुख्याने आढळून येतात
भिल, गोंड, कोळी महादेव, वालीं,
कोकणा, ठाकूर, आंध इ.

आदिवासी विकास आराखडा

उद्देश

- प्रकल्पाच्या विविध उपक्रमांमध्ये आदिवासींचा सहभाग वाढविणे
- त्यांना इतरांच्या बरोबरीने प्रकल्पाचा लाभ मिळवून देणे

प्रकल्पामध्ये उपलब्ध असणा-या संधीबाबत जागृती

प्रकल्पाच्या फायदयापासून वंचित राहणार नाहीत याची खातरजमा

प्रकल्पाच्या विविध उपक्रमाचा त्यांचावर विपरीत परिणाम होणार नाही याची दक्षता

आदिवासी विकास आराखडा- प्रक्रिया

उपप्रकल्पातील आदिवासी शेतक-यांची त्यांना पुर्वकल्पना देवून बैठक घेणे व सदर बैठकीमध्ये त्यांना समजेल अशा भाषेत प्रकल्पाची माहिती देणे

प्रकल्पामध्ये सहभागी होण्याकरीता संमती घेणे

प्रकल्पातील सर्व उपक्रमात- उदा - प्रशिक्षण, प्रात्यक्षिके, अभ्यासदौरा, निविष्ठा वाटप, सर्टिफिकेशन , संचालक, कामगार , प्रशिक्षक सहभाग व फायदे

उपाययोजना - संबंधित घटक/उपघटक व जबाबदार प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा

18 प्रकल्पाचे घटक	उपघटक	उपाययोजना	जबाबदार अंमलबजावणी यंत्रणा
<p>ब. कृषी व संलग्न व्यवसाय वृद्धीसाठी आणि व्यापक बाजारपेठ प्रवेशासाठी सहाय्य</p> <p>ब 1 बाजार जोडणीसाठी सहाय्य</p>	ब 1.1 उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प	<p>ठाणे, पालघर, नाशिक, धुळे, नंदूरबार, जळगाव, अहमदनगर, पुणे, नांदेड,यवतमाळ, अमरावती, गडचिरोली, चंद्रपूर जिल्हयातील उपप्रकल्पामध्ये आदिवासी घटकांचा समावेश व प्रकल्प लाभ</p>	<p>कृषि विभाग, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, पशुसंवर्धन विभाग, ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन (व्हीएसटीएफ), महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ.</p>
	ब 1.2 बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प		
	ब 1.3 नाविन्यपूर्ण गुंतवणूक उप-प्रकल्प		
	ब 1.4.1 स्मार्ट कॉटन		
<p>क.जोखीम व्यवस्थापन यंत्रणा निर्मिती</p>	<p>क 2 धान्य गोदाम आधारित उपप्रकल्प</p>		<p>महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प</p>

अनैच्छिक पुनर्वसन (Involuntary Resettlement)

प्रकल्पामध्ये कोणत्याही उपक्रमाकरिता जागा खरेदी करण्याकरीता अनुदान दिले जाणार नाही.

प्रकल्पामध्ये अतिक्रमण असलेली जमिन प्रकल्प उपक्रमाकरीता घेण्यात येणार नाही.

प्रकल्पांतील कामांमुळे लोकांचे विस्थापन किंवा त्यांचे पुनर्वसन अपेक्षित नाही. तरीदेखील एखादे काम हाती घेताना असा मुद्दा उपस्थित झालाच तर करावयाची उपाययोजना ESMF अहवालामध्ये दिलेली आहे.

सर्व उपप्रकल्पामध्ये सहभागी होणा-या प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा/समुदाय आधारीत संस्थांनी कोणत्याही उपक्रमाकरीता जमिन लागणार असल्यास त्या जमिनीचे कागदपत्र (7/12, 8 अ उतारा, २९ वर्षांचा दुय्यम निबंधकाकडे नोंदणीकृत भाडे करार, जमिनीवर अतिक्रमण नसल्याचा संबंधित जिल्हा अधिकाऱ्यांचा दाखला इ.) संपूर्ण प्रकल्प अहवालात समाविष्ट करणे आवश्यक आहे.

उपाययोजना - संबंधित घटक/उपघटक व जबाबदार प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा

घटक व उपघटकाचे नाव	उपक्रम	उपाययोजना	जबाबदार अंमलबजावणी यंत्रणा
ब. कृषी व संलग्न व्यवसाय वृद्धीसाठी आणि व्यापक बाजारपेठ प्रवेशासाठी सहाय्य ब 1 बाजार जोडणीसाठी सहाय्य			
ब 1.1 उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प	गोदाम, स्वच्छता छाननी व प्रतवारी युनिट, एकत्रीकरण युनिट, प्रक्रिया युनिट, कांदा चाळ, संकलन केंद्र, जिर्नींग आणि प्रेसिंग युनिट, ग्रेडींग व पॅकींग युनिट, कृषि पिकाकरीता चाचणी प्रयोगशाळा, कतलखाना, पशुसंवर्धन क्षेत्र, धान्य साठवणूक क्षेत्र, इ.	<ul style="list-style-type: none"> संबंधित जबाबदार प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणेने व समुदाय आधारीत संस्थेने खालील गोष्टींची खातरजमा करणे आवश्यक सदर जमिन ही अतिक्रमण मुक्त असणे गरजेचे पायाभूत सुविधा ह्या संस्थेकडे उपलब्ध असलेल्या जमिनीवर अथवा भाडेतत्वावर किंवा देणगी दिलेल्या जमिनीवर घेता येतील. सदर जमिनीबाबतचे सर्व कागदपत्रे (7/12, 8 अ उतारा, भाडे करार, भाडेपट्टी करार, जमिनीवर अतिक्रमण नसल्याचा दाखला इ.) संपूर्ण प्रकल्प अहवालात समाविष्ट करणे आवश्यक आहे. 	कृषि विभाग, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन (व्हीएसटीएफ), महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ.
ब 1.2 बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प			महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ.
ब 1.4 निर्यात साखळ्यांचा विकास आणि पशुधन मुल्य साखळी विकास	फळे व भाजीपाला करीता पायाभूत सुविधा		पुणे महानगरपालिका
ब 3 पथदर्शी शहरी अन्न पुरवठा व्यवस्था	26 आठवडी बाजारांचे अपग्रेडेशन, कतलखान्याचे अपग्रेडेशन		
क जोखीम व्यवस्थापन यंत्रणा निर्मितीक 2 धान्य गोदाम आधारित उप प्रकल्प	महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ - 33 नविन गोदाम बांधकाम		महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

कामगार आरोग्य व सुरक्षा

पायाभूत सुविधांच्या
बांधकामाकरीता कामगार
आरोग्य व सुरक्षा कृती आराखडा
सदर बांधकामाकरीता नेमलेले
कंत्राटदार यांच्याकरवी करून घेणे
आवश्यक. हा आराखडा कंत्राट
दारच्या करारामध्ये नमूद असणे
अनिवार्य

उद्देश - कामगारांना मुलभूत
सुविधा पुरविणे व त्याच्या
आरोग्याची व सुरक्षिततेची
काळजी घेणे हा आहे.

उपाययोजना - संबंधित घटक/उपघटक व जबाबदार प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणा

घटक व उपघटकाचे नाव	उपक्रम	उपाययोजना	जबाबदार अंमलबजावणी यंत्रणा
ब. कृषी व संलग्न व्यवसाय वृद्धीसाठी आणि व्यापक बाजारपेठ प्रवेशासाठी सहाय्य ब 1 बाजार जोडणीसाठी सहाय्य			
ब 1.1 उत्पादक भागीदारी उपप्रकल्प		समुदाय आधारीत संस्थेने कंत्राटदाराच्या करारामध्ये कामगारांच्या आरोग्याची व सुरक्षिततेची काळजी घेण्यासंदर्भात "कामगार व्यवस्थापन आराखडा" तयार करणे व त्याची	कृषि विभाग, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन (व्हीएसटीएफ), महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ,
ब 1.2 बाजार संपर्क वाढ उपप्रकल्प	2000 मेट्रीक टन व त्यापेक्षा जास्त क्षमतेचे गोडाऊन बांधकाम	व्यवस्थापन आराखडा" तयार करणे व त्याची	महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ,
ब 1.4 निर्यात साखळ्यांचा विकास	फळे व भाजीपाला करीता पायाभूत सुविधा	अंमलबजावणी	पुणे महानगरपालिका
ब 3 पथदर्शी शहरी अन्न पुरवठा व्यवस्था	कतलखान्याचे सुधारीकरण करणे	करण्यासंदर्भात अटी	
क जोखीम व्यवस्थापन यंत्रणा निर्मिती क.2 धान्य गोदाम आधारित उप प्रकल्प	2000 मेट्रीक टन व त्यापेक्षा जास्त क्षमतेचे गोडाऊन व सायलो बांधकाम	समाविष्ट करणे. प्रकल्पाच्या बिडिंग डॉक्युमेंट मध्ये याचा समावेश	महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती प्रकल्प, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

**कामगार आरोग्य व सुरक्षितता-VCDS &
SMART COTTON**

बाल कामगार प्रतिबंध
शेतकऱ्याने १४ वर्षापेक्षा लहान बालकांची शेतातील कामाकरिता
नेमणूक करू नये.

- शेतकऱ्याने प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे १४ वर्षांचे आतील मुलांची कामगार म्हणून नेमणूक करू नये.
- जी कामे केल्यामुळे मुलांच्या शारीरिक, मानसिक किंवा नैतिक आरोग्य, सुरक्षा तसेच मनोबलावर विपरित परिणाम होणार असेल तर १८ वर्षाखालील मुलांना अशी कामे देण्यात येऊ नयेत. उदाहरणार्थ कीटकनाशकांसारख्या वस्तू, ट्रॅक्टरचा वापर, पीक कापणी यंत्र हाताळणे.

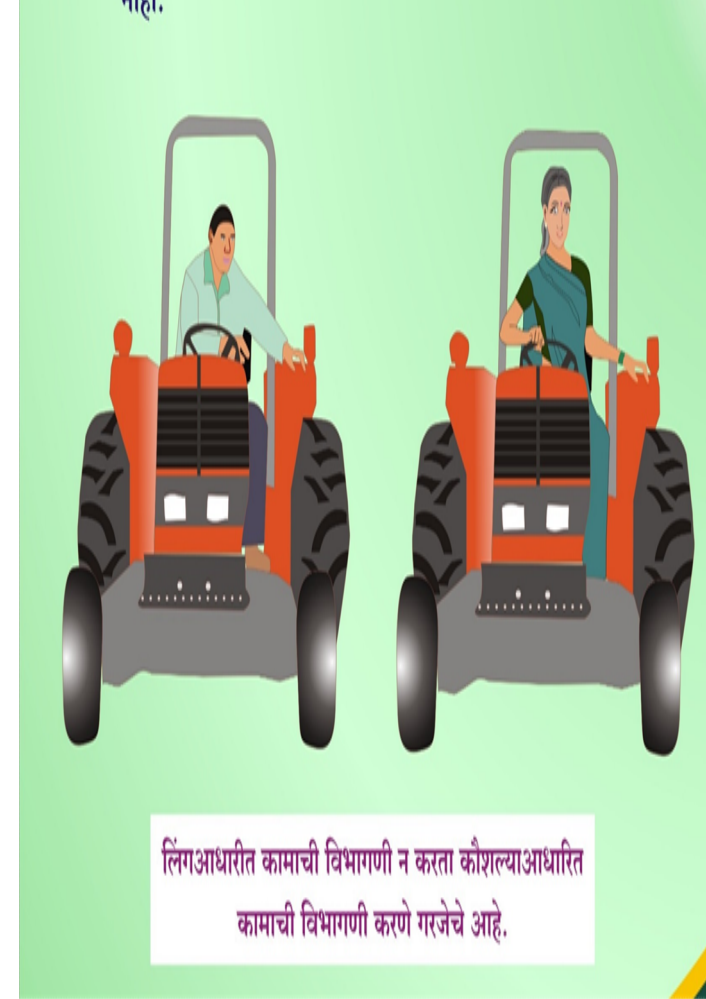
१४ वर्षाखालील बालकांचे शालेय शिक्षण अपरिहार्य आहे. शिक्षणात व्यत्यय न येऊ देता ते कुटुंबातील वडिलधाऱ्या व्यक्तींना सहकार्य म्हणून हलक्या स्वरूपाचे कामे करू शकतात परंतु त्या कामामुळे त्यांच्या आरोग्यास अपाय होता कामा नये किंवा त्यांचे बालपण हिरावून घेतल्या जावू नये.

वेठबिगारीला प्रतिबंध -शेतकऱ्याने कुठल्याही स्वरूपात दबावाने अथवा वेठबिगारीने महिला व पुरुष कामगार नियुक्त करू नयेत

- शेतकऱ्याने कुठल्याही स्वरूपामध्ये सक्तमजूर, दबावग्रस्त, वेठबिगार, अनैतिक अथवा अनैच्छिक कामगार नेमू नये.
- कामगाराने योग्य ती सूचना देत काम सोडण्याचे ठरविल्यास शेतकऱ्याने त्याचा काम सोडण्याचा अधिकार मान्य करित त्याला तशी अनुमती द्यावी.
- शेतकऱ्याने शिस्तीचे कारण पुढे करित कामगारास अन्न, पाणी, स्वच्छतागृहे अथवा आरोग्य सेवांपासून वंचित ठेवू नये.
- कामगाराने त्याच्या कार्यकाळात प्राप्त केलेले वेतन, प्रमाणपत्रे, ओळखपत्रे, कुठल्याही प्रकारचे लाभ, संपत्ती किंवा हक्क शेतकऱ्याने रोखून ठेवायला नकोत.

भेदभावास प्रतिबंध

- एक सारख्या किंवा समान स्वरूपाच्या कामासाठी पुरुष आणि महिला कामगाराना समान वेतन/मजूरी देण्यात यावी .
- सेवा भरतीच्या काळात पुरुष आणि विशेषतः महिला कामगारांच्या संदर्भात लिंग आधारीत अथवा वैवाहिक स्थितीवर आधारीत भेदभाव करू नये
- महिला कामगारांनी विवाह करू नये किंवा मूल होऊ नये यासाठी शेतकरी महिला कामगारांना कुठल्याही प्रकारचा दबाव आणता येणार नाही किंवा त्यांच्या रोजगारावर कुठलाही नकारार्थी परिणाम करणारी कृती करू नये .
- लिंगआधारीत कामाची विभागणी न करता कौशल्याआधारित कामाची विभागणी करणे गरजेचे आहे.

आरोग्य आणि सुरक्षा : कामाच्या ठिकाणी पुरुष तसेच महिला कामगारांसाठी आरोग्यदायी व सुरक्षित वातावरण निर्माण करणे

- पिण्याच्या पाण्याची सोय
- प्रथमोपचाराची व्यवस्था
- पुरुष आणि महिला कामगारांसाठी स्वतंत्र स्वच्छतागृहांची व्यवस्था
- गरोदर किंवा स्तनपान करणाऱ्या महिला कामगारांना त्यांच्या आरोग्याला बाधा पोहोचवू शकणारे कुठलीही धोकादायक कामे दिली जाणार नाहीत याची काळजी शेतकऱ्याने घेणे गरजेचे आहे.
- अवजड किंवा धोकादायक वाहने/अवजारे हाताळणाऱ्या कामगारांचा आरोग्य सुरक्षा विमा काढणे गरजेचे आहे.

सुरक्षा

- शेतीमध्ये औषधे व कीटकनाशकांचा वापर केला जात असतांना पुरुष आणि महिला कामगारांना सुरक्षित पोशाख देण्याची शेतकऱ्याची जबाबदारी राहिल. सुरक्षित पोशाखामध्ये खालील बाबींचा समावेश असेल.
अ) पूर्ण लांबीचा अंगरखा - डोक्यावरील हॅट ब) हाताच्या कोपरापर्यंत घातले जाणारे रबरी मोजे, ज्यामुळे द्रव पदार्थापासून संरक्षण होऊ शकेल क) धूळ प्रतिबंधक चष्मा ड) पायातील बूट इ) श्वास घेण्यासाठी योग्य असे वायु कवच (मास्क)
- कामगारांच्या सुरक्षिततेसाठी त्यांना दिल्या गेलेल्या साधनांचा वापर करण्यासंदर्भात पुरुष आणि महिला कामगारांना आवश्यक प्रशिक्षण
- फवारणी संपल्यानंतर लगेचच फवारणी क्षेत्रात माणसे/प्राण्यांना जाऊ देवू नये.
- उपाशीपोटी फवारणी न करता फवारणीपूर्वी न्याहारी करावी.
- फवारणी मिश्रण करतांना अथवा प्रत्यक्ष फवारणीवेळी तंबाखु खाणे वा धुम्रपान करणे कटाक्षाने टाळावे.
- फवारणीचे काम पूर्ण झाल्यानंतर हात साबणाने स्वच्छ धुवावे व नंतरच खाणे-पिणे करावे.

सुरक्षा

- शेतकऱ्याने माणसांसाठीचे अन्नपदार्थ आणि पशूंचे खाद्य ज्याठिकाणी ठेवल्या जाते, तिथे किटकनाशकांची साठवणूक करू नये.
- शेतकऱ्याने कीटकनाशके मुलांपासून दूर ठेवली जातील यासंदर्भात काळजी घ्यावी.
- फवारणी करतांना जवळपास अन्य असंबंधित व्यक्ती जसे कि गरोदर माता, स्तनपान करणारे माता असणार नाहीत याची काळजी घ्यावी.
- फवारणीचे मिश्रण हाताने न ढवळता लांब लाकडी दांड्याचा किंवा काठीचा वापर करावा.
- फवारणी करताना वारे वाहणाऱ्या दिशेला तोंड करून फवारणी करावी. वारे वाहण्याच्या विरुद्ध दिशेला तोंड करून किटकनाशक फवारणी केल्यास त्याचा फवारा मोठ्या प्रमाणात शरीरावर पडून विष भिनण्याची प्रक्रिया होऊ शकते.

Never mix pesticides with plain hands without wearing gloves

Never store pesticides near food / utensils or in children's access

Never Spray from opposite direction of wind flow

- किटकनाशके शेतात फवारल्यानंतर त्यावरील मार्गदर्शक सुचनानुसार (किटकनाशकाच्या तीव्रतेनुसार) शेतामध्ये जाणे टाळावे.
- पिकांवर किटकनाशकाची फवारणी करतांना शक्यतो सकाळच्या सत्रात वारे नसताना करावी कारण उष्ण, दमट व प्रखर उन्हामध्ये किटकनाशकाशी संपर्क आल्यास शरीरात विष भिनण्याची प्रक्रिया वेगाने होऊ शकते.
- किटकनाशकाला हुंगणे किंवा त्याचा वास घेणे टाळावे.

कामाच्या ठिकाणी स्त्रियांच्या लैंगिक छळाला प्रतिबंध कायदा,2013

या कायद्याचे तीन मुख्य हेतू आहेत.

- प्रतिबंध – पूर्व नियोजन आणि वेळेत कृती करून कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या महिलांच्या लैंगिक छळाच्या घटना रोखणे.
- मनाई – कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या महिलांच्या लैंगिक छळाला मनाई आहे याविषयी सर्व कर्मचाऱ्यांना स्पष्ट कल्पना असणे.
- निवारण – आवश्यक ती काळजी घेऊनही कामाच्या ठिकाणी एखाद्या स्त्रीचा लैंगिक छळ झाल्यास त्याचे त्वरित निवारण करणे.

कामाच्या ठिकाणी स्त्रियांच्या लैंगिक छळाला प्रतिबंध कायदा,2013

पीडित महिला

पूर्ण वेळ, अर्ध वेळ, सल्लागार, कॉन्ट्रॅक्टवर असणाऱ्या, पगारी, ऐच्छिक काम करणाऱ्या स्त्री कर्मचारी अशा संबंधित कार्यालयात काम करणाऱ्या सर्व स्त्रिया कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ झाल्यास तक्रार करू शकतात. कार्यालयात काम करणारी स्त्रीच फक्त पीडित स्त्री असते असे नाही. कामाच्या ठिकाणी भेट देणारी, ग्राहक म्हणून आलेली कोणतीही स्त्री तिचा लैंगिक छळ झाल्यास तक्रार करू शकते. कामाच्या ठिकाणी संपर्कात येणारी स्त्री तक्रार दाखल करू शकते – तिला वयाची अट नाही.

कर्मचारी

पूर्ण वेळ, अर्ध वेळ, सल्लागार, कॉन्ट्रॅक्टवर असणारे, पगारी, ऐच्छिक काम करणारे, ठेकेदाराने नेमलेले, रोजंदारीवर काम करणारे, घरकाम करणारे ,प्रशिक्षणासाठी आलेले, ऑडिटसाठी आलेले ... या सर्वांना कर्मचारी म्हटले जाते. हा ठेकेदाराचा माणूस आहे, आम्ही नेमलेला नाही असं म्हणून एखाद्या स्त्रीच्या तक्रारीबाबत आस्थापनाला हात झटकता येत नाहीत

कामाच्या ठिकाणी स्त्रियांच्या लैंगिक छळाला प्रतिबंध कायदा,2013

- कामाचे ठिकाण म्हणजे अशा सर्व जागा की ज्याठिकाणी माणसे उत्पादन करतात, सेवा पुरवतात किंवा विक्री करतात. शासकीय, अशासकीय निमशासकीय, शासनपुरस्कृत, स्थानिक स्वराज्य संस्था, कंपनी, महामंडळ, सहकारी संस्था, सामाजिक संस्था, उद्योग, कार्यालय, रूग्णालय, विश्रामगृह, वित्त पुरवठा कंपनी, गोदाम, व्यायामशाळा, शैक्षणिक संस्था, स्टेडियम ही सर्व कामाची ठिकाणे आहेत.
- केवळ महिला कर्मचारी नव्हे तर, अशिल, ग्राहक, प्रशिक्षणार्थी आणि रोजंदारी कामगारी किंवा तदर्थ स्वरूपात काम करणारे, असंघटित क्षेत्रात काम करणाऱ्यांना देखील या कायद्याखाली संरक्षण देण्यात आले आहे. शिवाय, महाविद्यालय/विद्यापीठांमधील विद्यार्थी, संशोधन तज्ञ आणि रूग्णालयातील रुग्णांना देखील यात समाविष्ट केले आहे.
- प्रत्येक मालक/कंपनीने त्यांच्याकडे किमान 10 कर्मचारी असतील तर एक अंतर्गत तक्रार समिती (ICC) स्थापन करावयाची आहे. जिल्हा अधिकाऱ्याने स्थापन केलेली एक स्थानिक तक्रार समिती (LCC) 10 पेक्षा कमी कर्मचारी असलेले मालक/कंपन्यांवर देखरेख करेल.

कामाच्या ठिकाणी स्त्रियांच्या लैंगिक छळाला प्रतिबंध कायदा,2013

- कामाचे ठिकाण लैंगिक छळापासून मुक्त करण्यात अपयशी ठरणाराकोणताही मालक / कंपनी यांना रु. 50,000 दंड करण्यात येईल. ICC ने लैंगिक छळाचा पुरावा स्पष्ट करणारी तक्रार असेल तर सात दिवसांच्या आत पोलिसांना माहिती द्यावयाची आहे.
- छळ झालेल्या महिला चौकशीच्या कालावधीच्या दरम्यान सुटी आणि/किंवा बदली करून घेऊ शकतात.
- तक्रार समितीने तीन महिन्यांच्या आत आपली तक्रार पूर्ण करायची आहे आणि जिल्हा अधिकारी/मालकाने दोन महिन्यांच्या आत कारवाई केली पाहिजे.
- छळ झालेली स्त्री किंवा साक्षीदार यांची ओळख आणि पत्ता उघड करणाऱ्या कोणाही व्यक्तिला रु.5,000 दंड आकारला जाईल.

पर्यावरण संरक्षण

- भारत सरकार आणि महाराष्ट्र शासनाने प्रतिबंधित केलेल्या औषधे व कीटकनाशकांचा वापर शेतकरी किंवा पुरुष व महिला कामगारांतर्फे केला जाणार नाही.
- कीटकनाशके खरेदी करतांना परवानाधारक विक्रेत्याकडूनच खरेदी करावीत.
- अपूर्ण लेबल, घटक पदार्थ नमुद न केलेले, पॅकींगवर लेबल नमुद नसलेले कीटकनाशके खरेदी करू नयेत.
- शेतकऱ्यांतर्फे केवळ बी एस आय ने प्रमाणिक केलेली औषधे आणि कीटकनाशके खरेदी करणे गरजेचे आहे.
- कुठल्याही प्रकारचे वायू अथवा जल प्रदूषण होऊ नये यासाठी अधिकची औषधे व कीटकनाशकांची विल्हेवाट लावणे तसेच कीटकनाशके साठवणूक करणारी साधने स्वच्छ करणे, कीटकनाशकाकरिता वापरलेले भांडे खाद्यपदार्थ व पेयजलकरिता न वापरणे यासंदर्भात शेतकऱ्यातर्फे पुरुष आणि महिला कामगारांना आवश्यक ते प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे.
- शेतकऱ्याने मुदत बाह्य असलेली औषधे वा कीटकनाशके खरेदी करू नयेत.
- औषधे व कीटकनाशके हाताळतांना शेतकऱ्याने त्याबरोबर दिलेल्या आवश्यक त्या मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करणे गरजेचे आहे.
- शेतकऱ्यांनी सूक्ष्म जीव अन्नद्रव्यांचा (Microbial Bio- Pesticides/Insect Pheromones) वापर करण्यासाठी पृढाकार घ्यायला हवा.

HAZARD CATEGORIZATION OF THE PESTICIDES

		RED	EXTREMELY TOXIC
		YELLOW	HIGHLY TOXIC
		GREEN	SLIGHTLY TOXIC
		BLUE	MODERATELY TOXIC

पिकांवर किडींचा प्रादुर्भाव झाल्यास क्रमवार कीटकनाशकांचा वापर करावा.

कमी विषारी कीटकनाशक (पर्व हिरवे लेबल) अधिक विषारी कीटकनाशक (पर्व निळे लेबल)
अति विषारी कीटकनाशक (पर्व पिवळे लेबल) अत्युच्च विषारी कीटकनाशक (पर्व लाल लेबल)

SYMBOL ON LABELS

CAUTION POISON WARNING POISON DANGER POISON

५ . तक्रार निवारण व्यवस्थापन

पारदर्शकता आणि
जबाबदारीला प्रोत्साहन
देण्यासाठी

लाभार्थी आणि नागरिक
जागरूकता/प्रकल्पातील सहभाग
सुनिश्चित करण्यासाठी, कार्यक्षमतेत
वाढ करणे

तत्त्व

गुप्तता

निःपक्षपातीपणा

पारदर्शकता

तक्रार निवारण व्यवस्थापन

१. तक्रार निवारण अधिकारी(GRO) आणि अपीलीय प्राधिकारी **Appellate Authority (AA)** यांचे नामनिर्देशन

- प्रकल्प समन्वय व व्यवस्थापन कक्ष **PCMU**,
- प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष **PIU**,
- विभागीय अंमलबजावणी कक्ष **RIU** आणि
- जिल्हा अंमलबजावणी कक्ष **DIU**

३

1800 210 1770

२. mahasmart.grm@gmail.com

विविध स्तरावरील तक्रार निवारण अधिकारी(GRO) आणि अपिलीय प्राधिकारी Appellate Authority (AA)

- तक्रार निवारण अधिकारी- नोडल अधिकारी स्मार्ट (उपसंचालक आत्मा)
- अपिलीय प्राधिकारी- प्रमुख (जिल्हा प्रकल्प संचालक आत्मा)

जिल्हा अंमलबजावणी
कक्ष
DIU

विभागीय
अंमलबजावणी कक्ष
RIU

- तक्रार निवारण अधिकारी- नोडल अधिकारी स्मार्ट (अधिक्षक कृषि अधिकारी)
- अपिलीय प्राधिकारी- प्रमुख (विभागीय कृषि सहसंचालक)

- तक्रार निवारण अधिकारी- नोडल अधिकारी स्मार्ट
- अपिलीय प्राधिकारी- प्रमुख

प्रकल्प अंमलबजावणी
कक्ष
PIU

प्रकल्प समन्वय व
व्यवस्थापन कक्ष
PCMU

- तक्रार निवारण अधिकारी- समन्वयक स्मार्ट
- अपिलीय प्राधिकारी- अतिरिक्त प्रकल्प संचालक स्मार्ट

तक्रार निवारण अधिकारी यांची जबाबदारी

1

प्राप्त सर्व तक्रारीची (लिखित तक्रार व ई-मेल द्वारे) नोंद घेण्याकरीता विहित प्रपत्रातील तक्रार निवारण रजिस्टर ठेवून प्राप्त तक्रारींची नोंद त्यामध्ये घेणे

2

विहित कालावधीत तक्रारीचे निवारण करणे

3

दरमहा प्रकल्पाच्या एमआयएस प्रणालीमध्ये याबाबत माहिती सादर करणे

अपिलीय प्राधिकारी यांची जबाबदारी

1

सर्वे तक्रारीचे विहित वेळेत निवारण
करण्याकरीता सनियंत्रण करणे

2

दरमहा प्रकल्पाच्या एमआयएस
प्रणालीमध्ये याबाबत माहिती सादर
करण्याबाबत खातरजमा करणे

दूरध्वनी व
भ्रमणध्वनी

ई मेल

लेखी तक्रार

टोल फ्री नंबर

तक्रारकर्ता वेगवेगळ्या माध्यमाद्वारे तक्रार दाखल करू शकतो

Continue...

- तक्रार प्राप्त झालेल्या दिवसापासून ०३ दिवसांच्या आत तक्रारकर्त्यास तक्रार प्राप्त झाल्याची लेखी ईमेलद्वारे पोच देणे टोकन कम्प्लेंट नंबरसहीत
- विहित कालावधीत तक्रारीचे निवारण करणे
- एखाद्या स्तरावर संबंधित नसलेले तक्रार प्राप्त झाल्यास त्या तक्रार निवारण अधिकाऱ्यांनी सदर तक्रार योग्य ठिकाणी अग्रेषित करणे तसेच सदर माहिती संबंधित तक्रार कर्त्यास कळविणे
- जर तक्रारकर्त्याला तक्रारीचे निवारण समाधानकारक वाटत नसेल तर ते पुढील स्तरावर तक्रार दाखल करू शकतात.

तक्रार निवारण व्यवस्थापन

अ.क्र.	पदनाम	नामनिर्देशीत पद	तक्रार निवारण कालावधी
प्रकल्प समन्वय व व्यवस्थापन कक्ष (PCMU)			
तक्रार निवारण समिती			
1	समन्वयक (सनियंत्रण व मुल्यमापन)	तक्रार निवारण अधिकारी	07 दिवस
2	अतिरिक्त प्रकल्प संचालक	अपिलीय प्राधिकारी	
प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष (PIU) - राज्य स्तर			
तक्रार निवारण समिती			
1	नोडल अधिकारी	तक्रार निवारण अधिकारी	07 दिवस
2	संबंधित विभाग प्रमुख - व्यवस्थापकीय संचालक/ संचालक/ आयुक्त/ मुख्य कार्यकारी अधिकारी	अपिलीय प्राधिकारी	
विभागीय प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष, विभाग स्तर - (RIU)			
तक्रार निवारण समिती			
1	नोडल अधिकारी, विभागीय प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष तथा अधीक्षक कृषि अधिकारी	तक्रार निवारण अधिकारी	07 दिवस
2	प्रमुख, विभागीय प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष तथा विभागीय कृषि सहसंचालक	अपिलीय प्राधिकारी	
जिल्हा प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष, जिल्हा स्तर - (DIU)			
तक्रार निवारण समिती			
1	नोडल अधिकारी, जिल्हा प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष तथा उपसंचालक, आत्मा	तक्रार निवारण अधिकारी	10 दिवस
2	प्रमुख, जिल्हा प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष तथा जिल्हा प्रकल्प संचालक, आत्मा	अपिलीय प्राधिकारी	

- सर्वे PIU, RIU व DIU यांना या संदर्भात परिपत्रक (दि 02/09.2021)
रोजी पाठविले आहे

**THANK-
YOU**

धन्यवाद !

डॉ संगीता शेते ,
समाज विकास विशेषज्ञ,
प्रकल्प समन्वय व सनियंत्रण कक्ष , स्मार्ट
मोबाइल नंबर +919421028079
E.sangitashete@gmail.com